

ВИЩА ШКОЛА

УДК 378.091.12-057.166:81'221.2'253-051:378.091.12.011.3-051
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.68-1.40>

Н. Б. Адамюк

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник відділу навчання жестової мови
Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка
Національної академії педагогічних наук України

СТРАТЕГІЇ СПІВПРАЦІ ПЕРЕКЛАДАЧІВ ЖЕСТОВОЇ МОВИ ТА ВИКЛАДАЧІВ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Статтю присвячено пошуку ефективних стратегій співпраці освітнього перекладача жестової мови з викладачами вищих навчальних закладів, оскільки взаємодія двох ключових фігур в освітньому процесі сприяє доступності осіб з порушеннями слуху до отримання ними якісної та повної вищої освіти, ефективній підготовці високопрофесійних глухих фахівців для роботи в різних сферах життєдіяльності людини на території України. Розкрито наявність проблем у взаємодії між освітнім перекладачем жестової мови та викладачем певної навчальної дисципліни в навчальному процесі та шляхи їх усунення.

Подано інформацію щодо кількості вищих навчальних закладів України, в яких навчаються жестомовні особи, та кількості освітніх перекладачів, що надають перекладацькі послуги жестовою мовою. На основі даної інформації стає зрозумілою потреба у збільшенні кількості освітніх перекладачів для задоволення комунікативних потреб глухих студентів і потреба в підготовці зазначених фахівців на державному рівні.

Конкретно вказано робоче місце перекладача жестової мови безпосередньо в навчальній аудиторії, що має велике значення для студентів з порушеннями слуху в частині отримання ними навчального матеріалу шляхом візуального сприймання, та стисло перераховано помилки, допущені викладачем стосовно визначення робочого місця освітнього перекладача жестової мови.

Визначено, що стратегії співпраці між двома ключовими фігурами в освітньому процесі – перекладачем жестової мови та викладачем – мають будуватися на відповідній розстановці ролей: викладачу навчальної дисципліни відводиться головна роль, а освітньому перекладачу ЖМ – другорядна роль. Утім, підкреслено, що від рівня жестомовної комунікативної компетентності освітнього перекладача жестової мови залежить ефективна взаємодія між викладачем і глухим студентом.

Також побіжно зазначено, що освітній перекладач жестової мови, здійснюючи жестовий супровід занять, має передавати істинне мовлення викладача, оскільки можливе хибне уявлення в жестомовних студентів про одне стандартне мовлення, притаманне викладачам навчального закладу. Роль перекладача жестової мови полягає в ознайомленні глухих здобувачів освіти з мовленням різних викладачів, тобто мовлення перекладача жестової мови навчального закладу має бути віддзеркаленням мовлення певного викладача.

Ключові слова: *глуха особа, жестомовний студент, навчальний процес, перекладацькі послуги, словесна мова, українська жестова мова.*

Постановка проблеми. У царині спеціальної освіти для осіб з порушеннями слуху єдиною і головною фігурою був і залишається спеціально підготовлений фахівець – сурдопедагог, який володіє широким спектром знань та умінь навчання глухої дитини, завдяки якому остання засвоює відповідний їй віку програмовий матеріал. До переліку знань та умінь сурдопедагога входить жестомовна комунікативна компетентність (питання рівня ЖКК залишається відкритим). Отже, якщо на таких рівнях освіти, як спеціальна дошкільна та шкільна ланки, можна говорити про доступність жестомовної особи до середньої освіти, то доступність особи з пору-

шеннями слуху до вищої освіти залежить передусім від наявності освітнього перекладача жестової мови (далі – ЖМ), оскільки викладачі вищих навчальних закладів не володіють українською жестовою мовою (далі – УЖМ), і до їхніх посадових вимог не входять знання і володіння УЖМ. Отже, другою ключовою фігурою для жестомовної особи у сфері вищої освіти є перекладач ЖМ. Від взаємодії двох фахівців у освітньому просторі залежить якість підготовки майбутнього жестомовного фахівця.

Мета статті. Головною метою статті є розкриття співпраці освітнього перекладача ЖМ із викладачами різних дисциплін у вищій школі; наявність

проблем у взаємодії між ними в навчальному процесі та шляхи їх усунення.

Виклад основного матеріалу. Перекладач ЖМ – це фахівець у сфері перекладу між УЖМ та словесною мовою (далі – СМ) [1]. Оскільки жестомовні особи мають право вільно використовувати УЖМ у суспільному житті, то його сфери діяльності – це всі сфери життєдіяльності глухої жестомовної особи. Наприклад, звичайний перекладач ЖМ може здійснювати жестовий переклад офіційних виступів і заяв вищих посадових осіб держав та депутатів різних рівнів; надавати перекладацькі послуги: в органах державної влади та органах місцевого самоврядування; в досудовому розслідуванні, кримінальному провадженні та в судочинстві; в нотаріаті; у сфері культури; у засобах масової інформації; у сфері охорони здоров'я; у сфері фізичної культури і спорту тощо [2; 3].

На відміну від зазначеного перекладача ЖМ, освітній перекладач ЖМ – це висококваліфікований фахівець (з обов'язковою вищою освітою), який здійснює переклад між УЖМ та СМ лише для жестомовних здобувачів освіти [4]. Місцем роботи освітнього перекладача ЖМ в Україні є заклади вищої школи, а саме ПТУ, коледжі та університети. За даними Українського товариства глухих (УТОГ) станом на кінець 2016 р. 643 глухі здобувачі освіти навчалися в 41 ПТУ, 31 коледжі та 41 університеті, й жестовий переклад для них надавали в ПТУ – 21 освітній перекладач ЖМ, у коледжах – 22 освітні перекладачі ЖМ, в університетах – 19 освітніх перекладачів ЖМ [5].

Виходячи з наведених цифр, можна зробити висновок про низьку доступність глухих осіб до отримання ними вищої освіти, про дефіцитність професії «освітній перекладач ЖМ» та про потребу серйозного підходу до підготовки зазначених фахівців на рівні держави [6]. Щодо конкретного місця роботи освітнього перекладача ЖМ варто підкреслити, що в цій статті йдеться про фахівця, який працює у спеціальній групі, оскільки в інклюзивних групах, в яких можуть навчатися 1–2 особи з порушеннями слуху, наявність освітнього перекладача ЖМ носить одиничний характер. Таким чином, співпраця освітнього перекладача ЖМ і викладача має місце в окремій спеціальній групі глухих здобувачів вищої освіти, також вона можлива у спеціальній групі глухих студентів, яка є частиною загальної групи (наприклад, з 25–30 студентів глухими є 5 осіб).

Безпосередньо в аудиторії освітній перекладач ЖМ має знаходитися поруч викладача на відстані не більше одного метра з тим, щоб у полі зору глухого студента були як викладач, так і перекладач ЖМ. Оптимальним варіантом є місце біля робочого столу чи біля дошки, тобто в центрі передньої частини аудиторії. Не всі викладачі обізнані зі спе-

цифікою отримання інформації особами з порушеннями слуху шляхом візуального сприймання, тому з їхнього боку наявні такі помилки:

- викладач почувається незручно, коли в його зону комфорту входить перекладач ЖМ, тому він прагне відійти від перекладача ЖМ більше, ніж на один метр;

- викладач з різних причин надає освітньому перекладачу ЖМ центральне місце перед аудиторією, влаштувавшись біля вікна або дверей. У такому разі студенти змушені весь час перебігати очима від центрального місця аудиторії до вікна чи дверей, що швидко виснажує зоросприймання студента та травмує зір, оскільки артикуляційне мовлення викладача на тлі яскраво освітленого вікна розпливається, і знижується ефективність сприймання студентами навчального матеріалу;

- надавши центральне місце в передній частині аудиторії освітньому перекладачу ЖМ, викладач свідомо самоосувається з навчального процесу як викладач:

- викладач на досить великій відстані від дошки коментує слайди відеопрезентації, наприклад, словами «у правому кутку», «угорі», «біля жовтої позначки», «у третьому реченні», «наступне слово» тощо, і перекладач ЖМ, перекладаючи усне мовлення викладача, має в цей час знайти на екрані озвучені ним об'єкти, що примушує перекладача ЖМ рукою позначати їх, стоячи боком до студентів.

Якщо освітній перекладач ЖМ є запорукою доступності глухих студентів до сприймання навчального матеріалу, то співпраця двох ключових фігур, викладача і освітнього перекладача ЖМ, є запорукою ефективності й результативності навчання жестомовних студентів. Таким чином, слід розглянути стратегії співпраці двох зазначених фахівців. Насамперед у цьому тандемі, слід зазначити, головна роль відводиться викладачу, саме він є головною постаттю у навчальному процесі, тоді як освітньому перекладачу ЖМ відводиться другорядна роль – асистента, помічника, посередника між двома сторонами навчального процесу: викладачем і глухим студентом. Саме від такої розстановки сил і будуються стратегії співпраці між ними. Розглянемо їх:

1. *Викладач і освітній перекладач ЖМ.* Перший крок до знайомства має зробити освітній перекладач ЖМ з моменту отримання призначення у певну навчальну групу. Отримавши інформацію про перелік навчальних дисциплін, які вивчатимуться в певному семестрі у його навчальній групі, він очно знайомиться з викладачем певної дисципліни. Якщо викладач уперше працюватиме з жестомовними здобувачами освіти, то освітній перекладач ЖМ має увести його у світ самобутньої культури Глухих: викласти специфіку візуального сприймання, усного, письмового, дактильного і

жестового мовлення; роль залишків слуху в навчальному процесі; особливості жестового перекладу тощо. У свою чергу освітній перекладач ЖМ на основі спілкування з викладачем може зробити висновок про особливості його мовлення; стиль викладання тощо – це полегшить роботу перекладача ЖМ безпосередньо у навчальному процесі.

2. *Жестові імена.* Відомо, що жестомовні особи, крім власного імені (ім'я, прізвище, по батькові), мають жестове ім'я, що є ознакою приналежності їх до самотньої культури Глухих. Завдання освітнього перекладача ЖМ полягає в ознайомленні кожного викладача з жестовими іменами студентів спеціальної групи: це допоможе викладачу бути з глухими студентами на одному «ігровому полі», знати в обличчя кожного власника жестового імені та знати, про кого йдеться в процесі спілкування на заняттях. Разом із тим кожен викладач має знати, що увійшовши у світ Глухих як викладач, він може отримати жестове ім'я або ж його не мати, і залежить це від кількох чинників: активності викладача у житті глухих студентів, його фізичних даних, особливостей власного мовлення, значення прізвища викладача, профілю навчального предмета, навіть стилю одягу тощо. Кожному викладачеві важливо знати, що отримавши жестове ім'я, він вважається прийнятим, визнаним у світі Глухих.

3. *Підготовка до занять.* Викладач певної навчальної дисципліни має вводити освітнього перекладача ЖМ у сферу свого навчального предмета. Це означає, що перекладач ЖМ має бути підготовлений до кожного заняття, знати не лише свою тему і мету, а й структуру заняття, бути ознайомленим з навчальним матеріалом певного заняття. Останній може бути поданий викладачем заздалегідь у формі конспекту заняття; за ним освітній перекладач ЖМ отримує уявлення про те, що і як перекласти глухим студентам на занятті з певного предмета. Надалі даний конспект залишається студентам для подальшої самостійної роботи над повторенням та закріпленням теми. Також викладач має надати певний термінологічний перелік, який мають засвоїти студенти з порушеннями слуху. У свою чергу освітній перекладач ЖМ, обізнаний зі специфікою візуального сприймання навчальної інформації глухими особами, може порадижити викладачу використати цю специфіку у своїй роботі, наприклад, викладання лекційного матеріалу вести за презентацією, де можна різними способами звернути увагу студентів на головні тези, пункти, розставити в ній об'єкти, вкласти таблиці, схеми, відео тощо.

4. *Термінологія.* Що стосується термінів, то як було зазначено, викладач надає освітньому перекладачу ЖМ перелік термінів, які будуть подані на занятті й використовуватися в подальшому нав-

чанні. Позначення термінів жестовою одиницею безпосередньо на занятті здійснюється в процесі тлумачення його змісту. Завдання викладача полягає в доступному тлумаченні змісту поняття для осіб з порушеннями слуху, а завдання освітнього перекладача ЖМ – у правильній передачі змісту поняття студентам із порушеннями слуху. Обидва фахівці мають переконалися методом постановки запитань, що терміни жестомовними особами прийняті правильно: викладача має більше хвилювати зміст поняття, а освітнього перекладача ЖМ – свідоме позначення студентами даного поняття мовною одиницею УЖМ.

5. *Словникова робота.* Ця робота проводиться зазвичай у спеціальному шкільному закладі; там сурдопедагог здійснює роботу над розширенням активного словника глухого школяра. Втім, словник останнього часто за обсягом є меншим за словник особи, що чує і яка користується словесною мовою (СМ) як рідною, тоді як жестомовна особа користується СМ як другою (УЖМ для неї є рідною мовою). Отже, в процесі лекційних занять лише освітній перекладач ЖМ спроможний зафіксувати нерозуміння значення деяких слів глухими студентами, тому його завданням є донесення даного факту викладачу з тим, щоб спільно розкрити жестомовним особам значення невідомих слів і в подальшому переконалися в тому, що незнайомі раніше слова є вже доступними розумінню глухого студента, або ж знову повернутися до його тлумачення у протилежному випадку.

6. *Нова тема заняття.* Подача нової теми практично завжди здійснюється у формі лекції. Як вже зазначалося у п. 3, для осіб з порушеннями слуху найкраще лекцію поєднувати з презентацією. У ній можна виділити і нові терміни, застосувати таблиці, малюнки тощо; хорошою опорою є дошка. Роз'яснюючи нову тему, і викладач, і освітній педагог мають спостерігати за поведінкою студентів:

- «живі» очі, які або перебігають від освітнього перекладача ЖМ до викладача, або не відриваються від останнього (часте кліпання інформує про напруження уваги, відсутність його може свідчити про іншу мисленнєву діяльність студента, яка не пов'язана зі сприйманням матеріалу на даний момент);

- короткомоментні спілкування між студентами з порушеннями слуху можуть свідчити про обговорення «почутого», що має бути доброю ознакою;

- легкі кивки головою свідчать про те, що студент навчальний матеріал, поданий із жестовим перекладом, свідомо сприймає і розуміє;

- перепитування глухих студентів також свідчать про свідоме «слухання» і сприймання нової для них теми.

7. *Закріплення нової теми.* Викладач може поставити навідні запитання певному студенту з порушеннями слуху, щоб пересвідчитися у тому, чи зрозумів він новий матеріал. Також викладач може надати освітньому перекладачу ЖМ можливість перенаправити своє запитання тому студенту, якому перекладач ЖМ вважає доцільним його поставити, оскільки саме перекладач ЖМ легко відсіює із загальної маси тих, хто не повністю сприйняв матеріал. Також саме він сприяє створенню комфортної атмосфери для постановки уточнюючих чи додаткових запитань жестомовних студентів викладачеві;

8. *Практичні заняття.* Під час цих занять вектор дії освітнього перекладача ЖМ змінюється: він працює не так на глухого студента, як на викладача. Останньому він має точно перекласти «з рук» студента пояснення, твердження, висновки, результат своєї практичної роботи. Перекладач сприяє тому, що у викладача стосовно певного студента формується правильне оціночне судження про його знання з певної теми. Слід зазначити, що на цьому етапі від перекладача ЖМ залежить формування сприятливої атмосфери для студента з порушеннями слуху в частині подолання емоційних ознак, таких як сором'язливість, скутість тощо.

9. *Контрольні, семестрові заняття, заліки та іспити.* Стратегія взаємодії викладача і освітнього перекладача ЖМ під час проведення певних форм контролю знань та умінь жестомовних здобувачів освіти майже не відрізняються від описаного у п. 8, крім одного: перекладач ЖМ має «піти в тінь», залишивши сам на сам викладача і глухого студента. Саме тут освітній перекладач ЖМ виступає як об'єкт довіри: глухий студент довіряє його ЖМК під час словесного перекладу своїх жестових відповідей; викладач довіряє освітньому перекладачу ЖМ як партнеру в частині його повного, якісного і точного перекладу для винесення підсумкової оцінки жестомовному здобувачеві освіти.

10. *Перекладач – вчитель ЖМ для викладача.* Працюючи пліч-о-пліч з викладачем, перекладач ЖМ має чудову нагоду для популяризації, навчання викладача основам УЖМ: викладач разом зі студентами може опанувати жестові позначення термінів зі своєї навчальної дисципліни, лексичні одиниці вітання і прощання, жестові позначення запитань, жестові імена тощо. Прагнення викладача розуміти жестове мовлення глухих студентів знаменує початок руйнування психологічної перепони, яка має місце у спілкуванні між чуючими і глухими особами.

Розкривши сутність стратегій співпраці освітнього перекладача ЖМ і викладача ВНЗ, вважаємо за потрібне звернути особливу увагу на чинники, які можуть спотворити взаємодію двох ключових фігур освітнього процесу для осіб з порушеннями

слуху в частині мовлення викладача і освітнього перекладача ЖМ:

- мова викладача певного предмету насичена відповідними до свого предмету термінами і є важкою для звичайної трансляції глухим студентам. У такому разі освітній перекладач ЖМ виступає як модифікатор мови викладача. Втім, мова викладача в інтерпретації освітнього перекладача ЖМ не повинна ставати занадто простою;

- глухі студенти, знаючи власне мовлення освітнього перекладача ЖМ, мають знати через нього мовлення викладача. Освітній перекладач – це віддзеркалення певного викладача. Якщо викладачів декілька, що відповідає дійсності, то має бути кілька віддзеркалень. У протилежному випадку може йтися про нівелювання мовлення викладача: глухі студенти формуватимуть хибне уявлення про якесь окреме, одне, загальне мовлення викладача навчального закладу [7].

Висновки і пропозиції. Враховуючи вищевикладене, ми підсумовуємо, що:

- якщо у спеціальних дошкільному та шкільному закладі головна фігура для осіб з порушеннями слуху є одна особа – сурдопедагог, то у ВНЗ для глухих студентів ключовими фігурами є як викладач, так і освітній перекладач ЖМ;

- освітній перекладач ЖМ повинен мати високий освітній рівень, щоб розумітися в тому, що перекладає; отже, він повинен мати вищу педагогічну освіту;

- освітній перекладач має знати особливості мовлення викладача кожного предмету з тим, щоб під час перекладу передати їх глухим студентам. Таким чином, останні матимуть уявлення про мовлення своїх викладачів і змогу вносити корективи у своє мовлення;

- освітній перекладач ЖМ і викладач мають спільно обговорити і дотримуватися стратегій співпраці з тим, щоб вища освіта для жестомовних здобувачів освіти була не лише доступною, а й повною та якісною.

Список використаної літератури:

1. Адамюк Н.Б. До питання про проект Закону України «Українська жестова мова». *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: зб. наук. праць* ; за ред. В.В. Засенка, А.А. Колупаєвої. Київ : ТОВ «Поліграф плюс», 2017. Вип. 17. С. 10–18.
2. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. Краматорськ : Центр продуктивності, 2005. Випуск 80: «Соціальні послуги». 117 с.
3. Класифікатор професій. ДК 003 : 2010 / розробники: М. Гаврицька та ін. Київ : Соцінформ, 2010. 746 с.
4. Адамюк Н.Б. Проблемні аспекти отримання вищої освіти в Україні жестомовними глухими особами. *Збірник наукових праць «Педагогічні*

- науки». Херсон : Херсонський державний університет видавничий дім «Гельветика», 2018. Випуск LXXXIII. Том 1. С. 194–202.
5. Адамюк Н.Б. Освітній перекладач жестової мови: кадрове забезпечення комунікативних потреб жестомовних здобувачів освіти. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2019. № 4 (92). С. 7–14.
 6. Adamiuk N.B. (2016) About sign language interpreters training in Ukrain. *International Scientific-Practical Conference Actual questions and problems of development of social sciences: Conference Proceedings, June 28-30, 2016*. Kielce : Holy Cross University. P. 30–33.
 7. Адамюк Н.Б. Перекладач у навчальному закладі як модель жестової мови для глухих студентів. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. Херсон : Херсонський державний університет, видавничий дім «Гельветика», 2016. Випуск LXIX. Том 3. С. 7–12.

Adamiuk N. Strategies for cooperation between sign language translators and teachers at the higher school

The article is devoted to the search for effective strategies of cooperation between the sign language translator and the teachers of higher educational establishments. Since the interaction of two key figures in the educational process contributes to the accessibility of people with hearing impairments to receive high quality and complete higher education, effective training of highly professional deaf professionals to work in various areas of human life in Ukraine. The existence of problems in the interaction between the educational translator of sign language and the teacher of a particular educational discipline in the educational process and ways to resolve them is revealed.

Information is provided on the number of higher educational institutions of Ukraine in which deaf people study, and the number of educational translators providing sign language translation services. Based on this information, it becomes clear the need to increase the number of educational translators to meet the communication needs of deaf students and the need to train these professionals at the state level.

Specifically, the workplace of a sign language translator is directly indicated in the classroom, which is of great importance for students with hearing impairments in terms of receiving their learning material through visual perception, and briefly lists the mistakes made by the teacher in determining the position of a sign language educational translator.

It is determined that the strategies of cooperation between two key figures in the educational process: sign language translator and teacher - should be based on the appropriate role allocation: the instructor of the discipline is given the main role, and the educational translator – a secondary role.

However, it is emphasized that the effective communication between the teacher and the deaf student depends on the level of sign language communication competence of the sign language educational interpreter.

It was also noted in passing that an educational sign language translator, while providing gestural accompaniment to classes, should convey the true speech of the teacher, since deaf students may have a false idea of one standard speech inherent to the teachers of the educational institution.

The role of a sign language translator is to familiarize deaf job seekers with the speech of different teachers, that is, the speech of the sign language translator of an educational institution should be a reflection of the speech of a particular teacher.

Key words: *deaf person, sign language student, educational process, translation services, verbal language, Ukrainian sign language.*